

FORMA DEMONSTRAȚIEI LUI MILL DIN CAPITOLUL 4 AL LUCRĂRII *UTILITARISMUL* *

Christopher KIRWAN
Universitatea Oxford

The article contains some critical thoughts about chapter 4 of J.S. Mill's essay *Utilitarianism*. Each step of the "proof" is carefully analysed and a skeptical conclusion is derived about its success.

Keywords: John Stuart Mill, Utilitarianism, Principle of Utility, Proof.

Iată numai câteva gânduri despre capitolul 4 al lucrării *Utilitarismul* a lui John Stuart Mill.¹ Sunt cât se poate de conștient de numărul mare al comentatorilor care m-au precedat scriind despre acest captivant capitol. Știu de asemenea că nu am citit multe dintre aceste lucrări, deci este posibil ca ceea ce vreau eu să spun în acest articol să se fi spus deja. Singura mea scuză poate fi speranța ca măcar unele dintre lucrurile pe care le voi prezenta să fie noi, sau măcar să fie folositoare pentru măcar o parte din publicul de azi. Această scuză este speranța mea.

Să începem fără alte preliminarii. Textul pe care mă bazez este format din două propoziții extrase din capitolul 4 al lucrării *Utilitarismul*. Una dintre acestea este chiar titlul capitolului "De ce fel de demonstrație este susceptibil principiul utilității"; cealaltă este penultima propoziție a capitolului, "Dar dacă această doctrină este adevărată, principiul utilității este demonstrat".² Aceste propoziții, luate împreună, indică faptul că Mill pretinde că a realizat două lucruri în acest capitol, anume că a oferit o demonstrație a Principiului și că a aratat de *ce fel* este această demonstrație. Sigur, propoziția sa finală

Acest text a fost prezentat în cadrul Conferinței Internaționale "John Stuart Mill. 1806-2006", organizată la Universitatea din București, Facultatea de Filosofie, în perioada 3-4 noiembrie 2006. Pentru versiunea originală, vezi volumul *Proceedings of the International Conference "John Stuart Mill. 1806-2006"*, University of Bucharest, November 3-4, 2006; Ed. Valentin Mureșan & Cristian Ducu, Edit. Universității din București, București, 2007, pp. 19-26.

¹ J.S. Mill, *Utilitarismul*; în "Fraser's Magazine", 1861 (retipărită în multe ediții și antologii). Referințele la această lucrare urmează numerotarea paragrafelor.

² *Utilitarismul* §12.

este o condițională; demonstrația depinde de o “doctrină” a cărei adevăr este lăsat, după cum spune în ultima propoziție a capitolului, “în seama cititorului inteligent”. Această doctrină este ceea ce comentatorii au numit adesea, destul de potrivit, “hedonism psihologic”, iar înțelesul și adevărul său se numără printre numeroasele lucruri pe care ei le-au găsit, pe bună dreptate, demne de investigat. Dar voi lăsa la o parte toate aceste chestiuni.

În schimb, discuția mea va fi despre felul în care Mill avansează *de la* doctrina psihologică *la* principiul utilității. Prin această trecere el ne arată ce “fel” de demonstrație ne oferă. Nu este nici pe departe o demonstrație “în accepția obișnuită a termenului” (paragraful 1), dar el aduce două justificări în sprijinul ei. Prima, nu avem altceva la îndemână: “nu putem avea nici o altă demonstrație” (paragraful 9), este “singura dovadă ce se poate aduce” (paragraful 3). A doua, este adecvată: “avem aici nu numai singura demonstrație admisă pentru acest caz, ci și tot ceea ce se poate pretinde” (paragraful 3), “nu putem avea nici o altă demonstrație și nici nu putem pretinde o alta” (paragraful 9).

Dar care este principiul care trebuie să fie astfel demonstrat, “principiul utilității”? Pe parcursul lucrării, Mill îl formulează în mai multe feluri. Aleg formularea care predomină în capitolul 4, anume: fericirea singură este dezirabilă ca scop.

Mill divide demonstrația acestui principiu în două părți menite să arate că fericirea este dezirabilă și că nimic altceva nu este dezirabil ca scop. Prima parte ocupă doar paragraful 3 și a primit o atenție disproporționată. Voi argumenta că succesul ei este fără însemnătate pentru proiectul lui Mill; totuși, ea necesită un scurt comentariu atât pentru că dezvăluie “felul” de demonstrație pe care ne-o oferă el, cât și deoarece conține singura recunoaștere explicită a ceea ce va deveni dificultatea majoră a acestei demonstrații, anume întrebarea “*a cui* fericire este dezirabilă?”.

În paragraful 3, opinia noastră cu privire la răspunsul dat de Mill la întrebarea “ce fel de demonstrație?” este încețoșată de faptul că el începe cu o gafă notorie. El consideră că din “se aude” și din “se vede” se poate infera “este audibil” și “este vizibil” și susține că există o inferență “asemănătoare” de la “este dorit” la “este dezirabil”. Nu există așa ceva deoarece cuvântul englezesc “dezirabil” are, în ciuda formei sale, un sens gerundiv, nu “*capabil* de a fi dorit”, ci mai degrabă ceva de genul “*demn* de a fi dorit” (multe alte cuvinte englezești, cum ar fi “lăudabil”, “detestabil”, “amabil”, prezintă aceeași ciudățenie). Dar Mill își revine imediat din greșeală arătând că “este dezirabil” se presupune că e inferat nu din “este dorit”, ci din “este dorit de *toți*”. Vreau să sugerez că șirul

gândurilor sale are trei pași: (i) toți dorim fericirea [un loc comun încă din filosofia antică, deși probabil conceptul de “fericire” avea acolo alt sens]; prin urmare (ii) toți considerăm fericirea ca fiind dezirabilă; și (iii) un astfel de acord universal este suficient pentru a fi o demonstrație. Atât (i) cât și (ii) pot atrage obiecții, pentru că (i) nu ia în considerare anumite tipuri de nebunie sau fanatism, în timp ce (ii) neglijează faptul că oamenii obișnuiți pot dori [gândi ca plăcut] ceva ce ei nu prețuiesc [nu gândesc ca bun] adică ceva ce nu cred că este *demn* de a fi dorit. Să uităm aceste dificultăți. Vreau să atrag atenția asupra pasului (iii), pe care-l consider valabil [ideea se găsește și la Aristotel: “cei ce resping argumentul că lucrul spre care tind toate ființele este un bine spun vorbe goale” (*Etica nicomahică*, X, 2, 1173 a 1-2)]. Astfel, chiar dacă ar rezulta că argumentul lui Mill din capitolul 4 nu funcționează pe ansamblu, “felul” de demonstrație căruia îi aparține – apelul la acordul universal – este, după părerea mea, unul bun.

Dacă aceasta este corect, aproape că putem aproba argumentul care a apărut în prima parte a demonstrației lui Mill și care concluzionează că “fericirea fiecărei persoane este un bine pentru acea persoană” (în acest context se pare că “un bine pentru” înseamnă același lucru cu “este dezirabil pentru”). Mai departe, ca etapă a doua a părții întâi, el inferează fără alte adaosuri că “fericirea generală e, așadar, un bine pentru agregatul tuturor persoanelor”; dar comentarea acestei inferențe o voi amâna pentru mai târziu.

O voi amâna deoarece vreau să propun acum teza că întreaga primă parte a demonstrației lui Mill – partea cuprinsă în paragraful 3 – este redundantă. Mill însuși știe foarte bine că această parte nu este *suficientă*, pentru că ea nu exclude concepția că alte lucruri în afară de fericire sunt de asemenea dezirabile ca scopuri. Golul trebuie umplut de partea a doua, mai lungă, a demonstrației sale, în care ni se arată că nimic în afară de fericire nu este dezirabil ca scop. Dar ceea ce Mill pare să nu observe este că a doua parte a demonstrației este suficientă, pentru că prima parte decurge din ea. Decurge din cauza a două fapte suplimentare: (a) nimeni nu neagă că unele lucruri sunt dezirabile, și (b) este un adevăr necesar că dacă ceva este dezirabil, atunci ceva anume trebuie să fie dezirabil ca scop – altfel, și îl putem cita [din nou] pe Aristotel pentru a ne reaminti, “procesul va continua la infinit, astfel încât dorința [*orexein*] ne va fi vană și inutilă”.³ Așadar, dacă nimic *altceva* în afara fericirii nu este dezirabil ca scop, atunci fericirea însăși e necesar să fie dezirabilă ca scop.

³ *Etica nicomahică* I.2, 1094 a 20-21.

Partea a doua a demonstrației, pornind de la paragraful 4 și continuând până la sfârșitul capitolului, utilizează aceeași strategie ca și partea întâi, anume apelul la acordul universal. Mill caută să stabilească doctrina conform căreia e un fapt psihologic acela că nimeni nu dorește efectiv decât fericirea ca scop; iar când oamenii, în aparentă contradicție cu această doctrină, doresc de dragul lor însele lucruri precum virtutea (exemplul dat de Mill, la care putem adăuga cunoașterea sau libertatea de a acționa) ei ar trebui să fie priviți ca dorind acele lucruri ca *părți* ale fericirii.

După cum am spus mai înainte, nu voi face nici un comentariu asupra acestei doctrine psihologice [pe care el o formulează, în alți termeni, astfel: “a dori ceva altfel decât proporțional cu cât de plăcută e ideea lui e o imposibilitate fizică și metafizică” (paragraful 10) – deși el trebuia să spună: “proporțional cu cât ideea lui este *despre sine* ca fiind plăcut”]. Această doctrină a atras multe obiecții, și pe bună dreptate după părerea mea [(a) el trebuia să întrebe ce anume valorizăm ca scop; la care (b) singurul răspuns cuprinzător este “ceea ce credem că ar fi un bine în sine să-l avem” – iar acesta nu este neapărat fericirea]; Mill însuși este suficient de îngrijorat să o supună reexaminării *după* ce a tras din ea propria concluzie în paragraful 9; și, după cum am văzut, sfârșește prin “a lăsa în seama cititorului inteligent” să decidă cum stau lucrurile cu această doctrină. Dar să trecem peste asta. Voi accepta doctrina de dragul argumentului.

Ce se întâmplă mai departe? Paragraful 9 este cheia. Aici, Mill argumentează astfel:

“Dacă opinia pe care am formulat-o este psihologic adevărată – dacă natura umană este astfel constituită încât nu dorește nimic ce nu este fie parte a fericirii, fie mijloc pentru realizarea acesteia – atunci nu putem avea o altă demonstrație a faptului că acestea sunt singurele lucruri dezirabile și nici nu putem pretinde o alta.”

Forma argumentului lui Mill – din acordul universal – este astfel confirmată și voi spune ceva la final despre puterea lui de convingere. Felul în care judec eu, care este în esență la fel de vechi ca acela al lui Sidwick, are forma unei dileme.

Mill a afirmat că urmărește să demonstreze principiul utilității; dar de fapt el merge mai departe – mai departe, vreau să spun, decât să obțină o concluzie despre ceea ce este dezirabil. Fragmentul citat din paragraful 9 continuă astfel:

“Dacă e așa, atunci fericirea este unicul scop al acțiunii umane iar promovarea ei este testul prin care trebuie judecată întreaga conduită a

omului; de unde rezultă cu necesitate că acesta trebuie să fie și criteriul moralității, deoarece partea este inclusă în întreg.”

Mai devreme, în capitolul 2, el a identificat “Utilitatea, sau Principiul Celei Mai Mari Fericiri” ca susținând că “acțiunile sunt corecte în măsura în care ele tind să promoveze fericirea și sunt incorecte în măsura în care tind să producă inversul fericirii”, incluzând prin aceasta noțiunea de criteriu al conduitei corecte printre temele eseului său. Era clar acolo – după cum fusese clar în toată istoria utilitarismului – că o acțiune corectă trebuie să promoveze (sau “să tindă să promoveze”) fericirea *generală*, în concepția lui Mill cea mai mare fericire a celui mai mare număr. Dacă privim din această perspectivă concluzia paragrafului 9, întrebarea “a cui fericire este doar ea dezirabilă ca scop?” devine inevitabilă.

În acest moment intervine dilema. Să presupunem, în primul rând, că înțelegem că Mill vrea să spună, destul de impersonal, că fericirea este singura valoare atașată obiectivelor omului (așa cum ar spune economiștii că bogăția este singura valoare atașată obiectivelor economice ale oamenilor). Aceasta este interpretarea care pare potrivită în cazul răspunsului oferit de Mill atunci când un corespondent, referindu-se la a doua etapă a părții întâi a demonstrației sale, a susținut că este greșit să deducem din faptul că “fericirea fiecărei persoane este un bine pentru acea persoană” concluzia că “fericirea generală este un bine pentru agregatul tuturor persoanelor”. Mill a răspuns:

“Am vrut numai să argumentez că din moment ce fericirea lui A este un bine, fericirea lui B este un bine, al lui C un bine, și așa mai departe, suma tuturor acestor bine trebuie să fie un bine.”⁴

Dar dacă urmărim această cale, atunci avem o interpretare a capitolului 4 care lasă complet deschisă problema dacă, atunci când avansăm de la principiul utilității la un criteriu al moralității (sau al conduitei corecte într-un sens mai larg), criteriul ar trebui să fie formulat cu referire la fericirea generală, nu la fericirea agentului sau la ceva între cele două. Într-o notă de subsol la paragraful 36 al capitolului 5, Mill a notat o obiecție din lucrarea lui Herbert Spencer *Social Statistics*⁵ conform căreia “principiul utilității presupune principiul anterior că fiecare are un drept egal la fericire”; Mill a răspuns că “însuși principiul [utilității]” presupune următorul lucru: “cantități egale de fericire sunt egal dezirabile, fie că sunt trăite de aceeași

⁴ *Collected Works*, ed. John Robson, Toronto 1961–91, 16.1414.

⁵ Herbert Spencer, *Social Statics*; Chapman, Londra, 1851 (retip. Routledge/Thoemmes, Londra, 1996). Referința lui Mill este neclară; probabil se referă la un pasaj care, în ediția retipărită, apare la p. 22.

persoană, fie de persoane diferite.” Mill are dreptate în ceea ce-i răspunde lui Spencer dacă principiul utilității este înțeles la modul impersonal în care l-am luat în considerare. Dar din acest fapt comentatorii – și nu sunt sigur că Mill s-a numărat printre ei – au dedus uneori, cu totul ilegal, că orice cantitate dată de fericire este cumva *mărită* dacă este distribuită asupra a cât mai mulți oameni posibil. Dimpotrivă, dacă nu ne interesează cine anume este cel care primește vreo parte din această cantitatea totală – dacă, în binecunoscuta formulare a lui Bentham, “fiecare trebuie să conteze ca o singură persoană, nimeni mai mult ca una”⁶ –, atunci nu va fi *mai* dezirabil ca părțile fericirii să fie dispersate asupra întregii populații umane decât ca ele să fie alocate unei singure persoane, familii sau comunități. În această interpretare, așadar, deși capitolul 4 poate demonstra principiul utilității, el e departe de a demonstra utilitarismul însuși. [Căci avem nevoie, desigur, și de consecinționismul maximizant.] Atât despre primul corn al dilemei.

Celălalt corn – cealaltă posibilitate – este de a înțelege concluzia paragrafului 9 ca însemnând că doar fericirea *generală* este dezirabilă ca scop. Dar asta este absurd. Nu numai că paragraful 9 nu face nimic pentru a avansa de la “fericirea fiecărei persoane” la “fericirea generală”, cum a încercat să facă paragraful 3 (o omisiune care ar trebui să pună în alertă pe oricine). Dar este cu siguranță adevărat că forța paragrafului 9 este *opusă* unei asemenea avansări. Doctrina psihologică a lui Mill despre cum este constituită natura umană sugerează că fiecare dintre noi dorește doar *propria* fericire ca scop. O astfel de doctrină psihologică ar putea să susțină prescripția antică greacă de a urmări propria fericire [aș adăuga că este vorba acolo despre o concepție mai largă asupra fericirii decât cea a lui Mill – chiar dacă, incidental, nici ea nu reușește să facă prescripția convingătoare], dar nu poate susține în nici un caz etica imparțială și universalistă a utilitarismului. Aceasta este o obiecție veche, care era deja valabilă pentru Bentham. Cu toată strălucirea lui Mill [avea 55 sau 56 de ani, fiind în apogeul puterilor sale când a publicat *Utilitarismul* în 1861], ea pare valabilă și împotriva sa în acest eseu.⁷

Traducere de
Diana Turcu & Valentin Mureșan

⁶ H. Sidgwick, *The Methods of Ethics*; Macmillan, Londra, 1907^{vii} (republicat: Hackett, Indianapolis, 1981). Vezi p. 417 din ediția Hackett.

⁷ Fericirea poate fi sporită prin distribuirea unei cantități fixe de *bunuri* – precum hrana, banii sau dragostea, a căror utilitate descrește marginal – dar ea nu poate fi sporită prin distribuirea unei cantități fixe din *sine*.